

Gospodarska situacija u Dalmaciji prije i poslije francuske vladavine: primjer Šibenika i gradske okolice

Tekst se bavi gospodarskim kretanjima u Dalmaciji početkom devetnaestog stoljeća, uz nužan osvrt na situacije prije i nakon promatranog razdoblja, utjecajima intenzivnih političkih promjena na gospodarske odnose i svakodnevni život te gospodarskim promjenama u rasponu od dva desetljeća. Boljem razumijevanju navedenih procesa poslužit će usporedba dvaju izvornih dokumenata: jednog iz 1806. godine i drugog iz 1825. godine, koji su ujedno zanimljivi i zbog činjenice da jedan problematizira Dalmaciju u cjelini, a drugi grad Šibenik. Zahvaljujući njihovoj zajedničkom iščitavanju, može se steći uvid u preslikavanje opće situacije na pojedinačni slučaj.

Druga polovica osamnaestog stoljeća u Dalmaciji obilježena je značajnim gospodarskim aktivnostima na polju tranzitne trgovine i obrtništva. Tom su razdoblju, kojem su prethodila tri desetljeća mira a ujedno je i stabilizirana granica prema Osmanskom Carstvu, stečeni svi preduvjeti za postupno unapređenje gospodarsko-društvenog života. Tom je laganom usponu, osim činjenice izostanka ratnih djelovanja, pomoglo i pomicanje granice dublje u zaleđe, pri čemu su obalni gradovi ponovno uspostavili svoju vlast na teritoriju koji ih prirodno okružuje i gravitira njima.

Iako se još uvijek nije moglo govoriti o nekoj gospodarskoj ekspanziji i razvoju industrijalizacije – što je u to vrijeme još uvijek bio slučaj samo u narastajućoj ekonomiji Velike Britanije te je samim tim cjelokupno dalmatinsko okruženje uključivši i samu pokrajinu ostalo na ekonomskoj evropskoj *periferiji* – to je bio period u kojem su uočene prve naznake procesa koji će u konačnici, krajem devetnaestog stoljeća, dovesti do opipljivijeg preobražaja dalmatinskog društva u cjelini (usp. *Berend – Ranki* 1996, 42-43).

U drugoj polovici osamnaestog stoljeća utemeljene su, između ostaloga, prve mastionice, radionice za proizvodnju voštanica, destilerije za proizvodnju morskina, štavionice kože, radionice za proizvodnju lojenica, itd. U tom vremenu počinje prvi organiziran izlov koralja, a za tu je djelatnost 1754. prvu licencu u Dalmaciji dobila šibenska obitelj Gabiani (*Peričić* 1980). Javlja se i inicijative za unapređenje ribarstva: preko središnje vlade i sponzoriranih istraživanja znanstvenika Alberta Fortisa te putem inicijativa iz same Dalmacije koje su se radale u agrarnim akademijama, osnovanim od dalmatinskog fiziokratskog kruga. Iako

fiziokratski pokret nije iz temelja uspio promijeniti dalmatinsku privredu, ipak je ostavio zapažen trag u dalmatinskoj povijesti zahvaljujući djelovanju triju agrarnih akademija – u Splitu, Trogiru i Zadru – te zahvaljujući mnogobrojnim studijama koje su se bavile problematikom unapređenja poljodjelske proizvodnje. Svakako najpoznatije djelo takvoga profila jest *Ekonomsko-politička razmišljanja o Dalmaciji* Ivana Luke Garagnina koje izravno svjedoči o uključenosti Dalmacije u tadašnja idejna europska kretanja (*Peričić* 1980). Važnost postojanja tog pokreta, čija je temeljna ideja bila da jedino rad na zemlji stvara višak vrijednosti i pokreće cjelokupna ekonomska kretanja, postaje još uočljivija ima li se na umu činjenica da su glavni dalmatinski izvozni proizvodi bili prehrambenog tipa kao i to da se zbog zastarjelih metoda poljoprivredne proizvodnje često u Dalmaciji javljala glad.

Sve uočljiviji razvoj obrtničkih radionica usko je vezan uz sve razgranatiju trgovačku aktivnost na relaciji zaleđe – obalni gradovi – zapadnojadranska obala. Razmjeri sve značajnijeg razvoja trgovine dobro su uočljivi u činjenici da je 1765. godine samo u Šibeniku bilo 49 trgovaca na veliko i malo podijeljenih u tri razreda, dok ih je Skradin tada imao 30 (*Novak* 1965).

Kao rezultat pobrojanih pozitivnih pomaka krajem stoljeća započelo se i s moderniziranjem infrastrukture, uvođenjem noćne rasvjete u gradovima te izgradnjom i poboljšanjem postojećih cestovnih pravaca uzduž Dalmacije i prema granici s Bosnom. S laganim su se gospodarskim usponom stvarale pretpostavke za kontinuiran razvoj u budućnosti, pa je padom Venecije otvoren proces previranja oko političke budućnosti Dalmacije. No istovremeno je započeo period bezvlašća u kojem se artikuliralo nezadovoljstvo pučana zbog svoga pravnog statusa u agraru i zbog loše ekonomske situacije u kojoj su se zbog takvog položaja našli.

Stanje svijesti nesumnjivo je bilo u pokrajini takvo da je značajna većina stanovništva – kako težački tako i građansko-intelektualni sloj – bila nesklona radikalnim reformama. Zbog toga je bila i protiv bilo kakve prevlasti Francuza, bilo posredno preko nove demokratske vlade u Veneciji, bilo preko izravne francuske uprave. Takvom su raspoloženju uvelike pridonijele i propagandne akcije svećenstva na čelu s fra Andrijom Dorotićem, koje je u strahu od antiklerikalnih reformi širilo strah u narodu zbog dolaska „bezbožničkih“ Francuza, prizivajući konzervativizam Austrije i povijesno pravo habsburške krune na Dalmaciju. S druge pak strane, vodeći je sloj u pokrajini, unatoč iskazanim reformatorskim tendencijama proizašlih iz fiziokratskog pokreta, bio na mnogim poljima zainteresiran za očuvanje postojećeg stanja, posebice u pogledu očuvanja vlasničkih i kolonatskih odnosa, što je odlično došlo do izražaja u svibnju 1806. u zahtjevima dalmatinskih gradova francuskoj upravi. Razmjeri antifrancuskog raspoloženja možda se najbolje mogu iščitati u činjenici da su čak Andrea Querini, posljednji generalni providur, te Nicolò Mocenigo, zapovjednik dalmatinske legije koja je trebala braniti Veneciju, bili za dolazak austrijske uprave (*Novak* 2004, 49). Naravno da je u Dalmaciji bilo i pojedinaca frankofilске orijentacije naklonjenih liberalnim

reformama kao što su: Ivan Luka Garagnin, član buduće vlade, povjesničar Ivan Kreljanović Albioni, također član buduće vlade, dubrovački prosvjetitelj Toma Baseljić, pukovnik dalmatinske legije Juraj Matutinović i drugi. Međutim, svi su oni u tim danima bili prilično marginalizirani.

Kao posljedica političkog previranja i kratkotrajnog bezvlašća izbili su težački nemiri u Splitu i Šibeniku koji su krajnje rezultirali ubojstvom generala Jurja Matutinovića i Giovannija Bortolettija Zulattija, Šibenčanina i francuskog konzula u Šibeniku. No težački su nemiri donijeli rezultata nekim zakonskim ustupcima, no oni će biti povučeni već po formiranju austrijske uprave u Dalmaciji.

Tijekom prve austrijske uprave, na čijem čelu je bio Peter Göes, vlada je imala namjeru inicirati neke modernizacijske promjene te je u konačnici, unatoč činjenici što nije planirala provesti suštinske reforme, ta uprava ipak svojim djelovanjem postavila temelje za kasnije ambiciozne planove francuske uprave na čelu s generalnim providurom Vincenzom Dandolom. To se ponajprije odnosi na začetak izgradnje cestovne infrastrukture, kako dužobalne, tako i one na relaciji zaleđe – obala (Peričić 1998, 42). Zbog smirivanja situacije u navedenom se razdoblju nastavio lagan rast dalmatinskoga gospodarstva, što je najbolje uočljivo uvidom u podatke o razvoju brodarstva. Tako je Dalmacija s Bokom kotorskom u zadnjoj godini mletačke uprave 1797. imala 232 broda duge i velike obalne plovidbe, 1803-1804. godine već 616 takvih brodova, a krajem 1805. čak 1.090 brodova (Peričić 1993, 120). To se dogodilo ponajprije zahvaljujući činjenici da su kopneni putovi bili limitirani te se glavnina trgovine odvijala pomorskim putovima, pa je stalna pomorska uposlenost omogućila gradnju novih brodova.

Novim austrijsko-francuskim ratom te mirom u Austerlitzu 1805. godine kojim je rat okončan, Dalmacija je pripala Francuskoj. Imajući u vidu ranije navedeno stanje svijesti u pokrajini koje se u međuvremenu nije promijenilo, jasno je da takav razvoj situacije nije dočekan s oduševljenjem. No ono što čini razliku u odnosu na prvu promjenu vlasti jest činjenica kako je vodeći sloj, poučen prethodnim iskustvom kada njihove želje nisu ni najmanje utjecale na razvoj situacije, tj. nisu rezultirale pripojenjem Banskej Hrvatskoj, uvidio da se ta činjenica ne može promijeniti i da je uvažavajući novonastale okolnosti jedino moguće djelovati u smjeru zaštite pokrajinskih i vlastitih interesa. Nakon formiranja posebne vlade za Dalmaciju, imenovanja Vincenza Dandola za generalnog providura krajem travnja 1806. te nakon proglašenja opće mobilizacije u svibnju iste godine, u tu je svrhu pokrenuta inicijativa *Zahtjevi dalmatinskih gradova francuskoj upravi* u kojoj se pokušala pronaći ravnoteža između reformskih zahvata i nadasve očuvanja postojećeg stanja posebno u pogledu očuvanja vlasničkih odnosa i neuvođenja Napoleonovog zakonika (Čulinović 1976, 306). Sam popis potpisnika te način upućivanja zahtjeva posredstvom Ivana Luke Garagnina ukazuje na uvažavanje postojećeg stanja s obzirom da su među potpisnicima prisutni ljudi frankofilske i austrofilске orijentacije.

Francuska uprava na čelu s generalnim providurom Dandolom planirala je provesti temeljite gospodarske i društvene reforme u Dalmaciji. Tako je u svrhu upoznavanja sa situacijom dala izraditi izvještaje o trenutačnoj situaciji na svim poljima društveno-gospodarskog života pokrajine. Jedan od tih dokumenata, tj. dio gdje se problematizira trgovina, donosi se u tekstu. Riječ je o izvornom dokumentu na talijanskom jeziku koji se čuva u zadarskom arhivu u fondu Generalnog providurstva Dalmacije.¹ Ovdje se donosi u vjernom prijepisu. Pozornim iščitavanjem dokumenta može se primijetiti studioznost kojom je vlada pristupila problematici kao i želja za unapređenjem mnogih vidova gospodarstva jer su uz iznošenje činjeničnog stanja u dokumentu zapisani i savjeti za poboljšanje u odnosu na tadašnju situaciju.

Tekst dokumenta počinje prezentacijom razlika između kontinentalne i obalne Dalmacije. Kao glavni proizvodi kontinentalnog dijela navode se žito i stoka, a u maritimnom je dijelu gospodarska osnovica u proizvodnji vina, ulja, rakije i slane ribe. U nastavku su pobrojani obrtnički proizvodi poput rozolije, raznih vrsta koža i sapuna. Posebno se ističe nekoć slavna korčulanska brodogradnja, koja je zbog ratne situacije bila u opadanju ali i dalje egzistirala, kao i ona u Milni na Braču i u Trogiru. Ostatak dokumenta posvećen je napretku u proizvodnji vina, ulja i maraskina, pri čemu je posebna pozornost posvećena dalmatinskom ulju, koje se u izvješću jednako kvalitetnim tretira kao i ono najvećeg glasa iz Provanse i Lucce, strukturi uvoznih i izvoznih proizvoda, odredištima i ishodištima tih proizvoda te savjetima za gospodarski napredak. U pogledu strukture trgovine, unatoč brojnosti raznih proizvoda, više je nego očito da je Dalmacija najviše uvozila stoku i obrtničke proizvode, dok su glavni artikli izvoza bili sol i slana riba. Također je istaknut i bitan podatak o dobrom dijelu proizvoda koji su kroz dalmatinske luke prolazili isključivo tranzitno, što je rezultiralo činjenicom da su dalmatinski obalni gradovi igrali ulogu svojevrstne poveznice između zapadnojadranske obale i bosanskog zaleđa.

U zaključku izvještaja kao najveće su zapreke gospodarskom prosperitetu uočeni mnogobrojni i neujednačeni porezi koji su jednako tretirali luksuzne i neophodne proizvode, jednak status uvoza i izvoza prilikom određivanja poreza te usitnjenost zemljišnih posjeda i zastarjeli kolonatski odnosi. Ovaj je izvještaj novoformirane uprave realno prikazao gospodarsku situaciju u Dalmaciji. Njegovim se iščitavanjem također može uočiti želja nove uprave za reformiranjem zatečenog stanja. Međutim, s obzirom na okolnosti u kojima je francuska vlast djelovala, vlast nije mogla biti djelotvorno provedena.

Glavna zapreka normalnom funkcioniranju francuske uprave bilo je konstantno ratno stanje. Ono je u Dalmaciji nagoviješteno već 1805. nakon potpisivanja

¹ DA ZD, 57, Generalno providurstvo Dalmacije 1806-1809, sv. 37 (tit. VII), Trgovina (Commercio) 1806.

mira u Austerlitzu, kojim je Dalmacija prepuštena Francuskoj, kada je britanska flota, tada već u višegodišnjem ratu s Francuskom, ušla u Jadran i počela s ograničenim vojnim akcijama. Tomu se u južnodalmatinskom arhipelagu usporedo s borbom za Dubrovačku Republiku pridružila na dvije godine i ruska flota na čelu s admiralom Senjavinom, zauzevši u jednom trenutku Korčulu i Boku kotorsku. Ratno je stanje od presudnoga značaja u paraliziranju normalnog života Dalmacije pod francuskom upravom. S druge pak strane, takav razvoj događaja nije bio nimalo iznenađujući jer je Napoleon zauzimanju Dalmacije pridavao velik značaj. Naime, ona mu je kao snažna politička baza u regiji jamčila jačanje pozicije u Italiji, pritisak na Habsburšku Monarhiju te izravan doticaj s osmanskim teritorijem (*Jelavich* 1999, 161). Razmjere važnosti koju je Francuska pridavala kontroli Jadrana, lako se može uočiti na primjeru tršćanske luke jer joj je nakon britanskog uspostavljanja čvrste blokade trgovačkih aktivnosti na moru prijetila potpuna marginalizacija, a Trst je u ono doba bio jedno od središta europske trgovine pamukom (*Messina* 2005, 14).

Imajući u vidu da je u francuskim geopolitičkim ambicijama naglašavana važnost Dalmacije, uskoro je nakon sastavljanja izvještaja o gospodarsko-društvenim kretanjima započeo proces pokretanja reformi. Uz pokretanje dvojezičnih dnevnih novina *Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin*, prvih dalmatinskih novina uopće, u kojima su uz izvještaje iz dalmatinske svakodnevice i s fronte najveći dio zauzimale reformatorski i prosvjetiteljski usmjerene kolumne generalnog providura Dandola, započelo se putem javnih radova s velikim infrastrukturnim zahvatom izgradnje modernih cesta uzduž Dalmacije i prema dalmatinsko-bosanskoj granici. O tome je vojni upravitelj Dalmacije maršal Marmont, koji je bio voditelj radova, ostavio u svojim memoarima dosta zapisa (*Marmont* 1984, 57). Velika je pozornost posvećena reformama u poljodjelstvu, posebno od strane generalnog providura, pri čemu se podupiralo nastojanja i istraživanja agrarnih akademija s posebnim angažmanom na uvođenju novih kultura poput krumpira u dalmatinsku poljoprivredu. Osim navedenih stvari, na koje je utrošeno najviše vremena i sredstava, pokušalo se 1806-1807. stimulirati trgovinu otvaranjem trgovačkih komora u Šibeniku i Skradinu, a također su učinjeni i neki koraci k podizanju razine školstva.

Unatoč tomu što su na nekim poljima ostvareni zavidni rezultati – ponajprije u cestogradnji – englesko-ruska, a kasnije isključivo engleska pomorska blokada, u kombinaciji s nezadovoljstvom zbog proglašenja opće mobilizacije krajem svibnja 1806. godine zadala je teške udarce francuskoj vlasti i gospodarskom životu zemlje. Britanska pomorska blokada bila je toliko jaka da su Englezi osvojili Vis i Korčulu i na tim otocima formalno uspostavili svoju vlast. Izgradili su na njima i fortifikacijsku infrastrukturu iako su ih, osobito Vis, isključivo koristili kao baze za kontrolu kompletne jadranske plovidbe (*Malcolm – Hardy* 2006). Dominacija britanske flote na Jadranu bila je tolika da su već prilikom prve plovidbe uspjeli

paralizirati i uništiti kompletnu novoizgrađenu francusku ratnu flotu na izlasku iz venecijanske lagune. Iz tog su vremena zabilježeni mnogi prepadi na dalmatinskoj obali i to ne isključivo na moru već i upadi gusara pod britanskom zaštitom čak i u sama obalna i otočka mjesta. Francuska je vlast u odnosu na britansku dominaciju na moru bila toliko nemoćna da je čak u travnju 1807. na putu iz Zadra u Šibenik napadnuta i orobljena lađa predsjednika zadarskoga okružnog suda Antuna Feruzzija.

Uz sve navedene poteškoće – koje su gotovo u potpunosti paralizirale tranzitnu trgovinu Dalmacije, uzrokovale teško gospodarsko stanje te nanijele težak udarac dalmatinskom brodarstvu jer se prilikom izbivanja novog austrijsko-francuskog rata 1809. broj brodova tijekom francuske uprave znatno smanjio – najveći dio Dalmacije aktivno je ratovao na strani Austrije. S obzirom da su francuske trupe u tom ratu pobijedile, u kojemu su na početku izgubile gotovo cijelu Dalmaciju, postojala je velika opasnost od osvete francuske vojske ustanicima. To se posebno odnosilo na Skradin, čiji su se stanovnici najaktivnije uključili u borbu prilikom napada na Šibenik. Toliko su bili razbjesnili maršala Marmonta da je htio porušiti grad. No odustao je od te namjere i grad je kaznio sa 100.000 franaka globe, što ga je potpuno gospodarski dotuklo.

Nakon toga ratnog sukoba, britanska je blokada Jadrana bila još žešća. Takvo je stanje potrajalo do posljednjeg rata za Dalmaciju, koji je započeo u kolovozu 1813. i završio u srpnju sljedeće godine uspostavom austrijske vlasti nad Dalmacijom, Dubrovnikom i Bokom kotorskom. Time je završila jedna prilično burna epoha za Dalmaciju koja je, unatoč ratnim sukobima i blokadom trgovačkih aktivnosti, rezultirala i mnogim pozitivnim posljedicama: izgradnjom moderne cestovne mreže te širenjem nužnih reformskih ideja u dalmatinsko društvo.

Uspostavom austrijske vlasti nastupilo je mirno doba uzrokovano nestankom ratnih zbivanja i privrženosti stanovništva novoj vlasti. Iako je jasno da je pretežni dio dalmatinskog stanovništva podupirao formiranje austrijske uprave, ne treba zanemariti ni činjenicu da brojni frankofilski orijentirani intelektualci nisu bili zadovoljni s prestankom francuske vlasti. No to su stanje gotovo svi uglavnom normalno prihvatili, izuzev Ivana Kreljanovića Albionija, koji je razočaran potezima vlade u kojoj je neko vrijeme i sudjelovao, otišao u dobrovoljni egzil u Veneciju, a umro je u umobolnici u Padovi.

Jedna od već navedenih posljedica dugotrajnoga ratnog stanja bio je prestanak intenzivnije trgovačke komunikacije s bosanskim zaleđem i talijanskom obalom. Iako je nužnost nalagala ozbiljan angažman na obnovi i intenziviranju tranzitne trgovine, na samom se početku austrijske uprave to odvijalo stihijski i prilično sporo, ponajprije iz razloga što sama vlada nije bila pretjerano usmjerena ka gospodarskom usponu Dalmacije, već joj je predvidjela ponajprije vojnostratešku ulogu. Takvo što nije začuđujuće ima li se u vidu da se na forsiranju jadranske orijentacije, od ljudi koji su imali utjecaja na formiranje vanjske politike, angažirao isključivo

grof Luxemburg. Tako je izostao ne samo ozbiljan institucionalni angažman na obnovi trgovačkih aktivnosti već je zbog sanitarnih razloga zabranjen karavanski promet s Bosnom, a takvo je stanje potrajalo sve do 1845. godine kada je nakon konstantnih zahtjeva konačno ta odredba ukinuta (Novak 2004, 88). Aktivnost grofa Luxemburga na promociji jadranske orijentacije rezultiralo je putovanjem po Istri i Dalmaciji 1818. cara Franje I. O tome je sačuvan prvorazredni povijesni izvor: car je, naime, vodio putopisne zapise s tog putovanja. Ti su zapisi potvrdili činjenicu da je Dalmacija imala za Austriju isključivo vojnu ulogu jer je najveći dio zapisa posvećen strateškom smještaju i obrambenim mogućnostima obalnih gradova. Tek je manji dio posvećen ekonomskom i upravnom stanju gradova, no iz tog se dijela može potvrditi zaključak o gospodarskoj i trgovačkoj stagnaciji tog doba (Krmpotić 2002, 163).

Unatoč višegodišnjem gospodarskom zastoju koji je negdje trajao i do tridesetih godina devetnaestog stoljeća, zahvaljujući efikasno uspostavljenom ustroju nove uprave kao i zahvaljujući sveopćim europskim gospodarskim kretanjima te solidnim temeljima za gospodarski rast postavljenim krajem osamnaestog i na samom početku devetnaestog stoljeća, jasno je da zastoj nije mogao biti dugog vijeka. Tako je nova organizacija uprave brojala čak 119 dužnosnika na pokrajinskoj razini, čija su imena i dužnosti redovito objavljivani u službenim godišnjacima od 1822. godine, dok se na gospodarskom polju među najvažnije činjenice ubraja početak eksploatacije ugljena u Siveriću 1819. godine te pokretanje prve jadranske parobrodarske linije, koja je označila početak redovne jadranske plovidbe, Trst-Venecija 1818. godine.² Vrhunac te dužobalne plovidbe dosegnut je osnutkom austrijskog Lloyd 1837. godine i uspostavom redovne linije Trst-Patras, što je izravno utjecalo i na drniške rudnike u Siveriću i na Promini jer je njihova cjelokupna produkcija preko šibenske luke prodavana Lloydu za njegove potrebe.

Drugi dokument, čiji se prijepis donosi u tekstu, upravo je iz tog međurazdoblja u kojem su postavljeni dobri temelji uprave i stvoreni gospodarski preduvjeti za napredak, no u kojem još uvijek nije došlo do značajnijeg iskoraka. Radi se spisu šibenske porezne uprave iz 1825. godine, koji se čuva u splitskom arhivu, u fondu Arhiva mapa za Dalmaciju, a u kojem porezna uprava u svrhu procjene naplate poreza donosi ekonomski opis grada.³

U opisu, koji se sastoji od petnaest točaka, obuhvaćeni su svi aspekti gradskog života: od geografskog smještaja i površine, navođenja državnih institucija i dužnosnika, opisa religijskog života, broja i strukture stanovništva, situacije u poljodjelstvu i stočarstvu, stanja cesta i izgleda gradskih kuća, do prikaza gospodarske i trgovačke situacije. Iščitavajući taj ekonomski opis stječe se dojam ustaljenoga društvenog i gospodarskog života grada u kojem se još uvijek ne

² *Almanacco provinciale della Dalmazia, per l'anno 1822*, Zadar 1822.

³ DA ST 152, Arhiv mapa za Dalmaciju, K. O. Šibenik 558

primjećuje nikakva bitnija užurbanost i angažiranost svih potencijala i kapaciteta. Tako se pri opisu javne trgovine spominje trgovina domaćim proizvodima na tržnici jednom tjedno, dok je tranzitnoj trgovini posvećena tek jedna rečenica u kojoj se navodi da se obavlja morskim putem kojim se odvoze domaći proizvodi te proizvodi u tranzitu iz neposrednoga i bosanskoga zaleđa: katran, med, željezo, vuna i žito razne kvalitete. To potvrđuje činjenicu kontinuiranog trgovačkog kontakta, ali smanjenog opsega. Da je tomu tako jasno je i iz uvida u stanje brodarstva. Naime, spominje se tek pet trabakula s 30 mornara za dugu plovidbu, pet bracara s 20 mornara za obalnu plovidbu te jedanaest manjih gajeta, što zasigurno nije dovoljna kapacitiranost za značajniju tranzitnu pomorsku trgovinu. Od ostalih gospodarskih aktivnosti jasno su istaknuti proizvodnja vina, ulja, rakije, maraskina i tjestenine.

Usporednim uvidom u dokument francuske vlade o gospodarskoj situaciji u Dalmaciji 1806. godine i dokument poreznog odjela grada Šibenika iz 1825. godine, uočava se nešto bolja situacija na početku francuske uprave, s obzirom na učestalost i opseg tranzitnih trgovačkih odnosa toga doba, ali je jednako tako uočljiva i već nastupajuća stagnacija zbog ratnih zbivanja, poput one u brodogradnji. S druge pak strane, u mnogim je stvarima – poput proizvodnje ulja, vina i maraskina – situacija jednako obećavajuća s realnim izgledima za napredak. Općenito gledajući, temeljna razlika između situacije s početka stoljeća i sredine dvadesetih godina jest u činjenici da s 1806. godinom, usporedo s aktualiziranom ratnom realnošću, počinje period stagnacije, dok je ona 1825. godine već višegodišnja realnost, što je izravna posljedica procesa započetih s napoleonskim ratovima u Dalmaciji. Iz tog se razloga uspostavlja logična veza tih dvaju dokumenata.

Kao što je već navedeno, početkom tridesetih godina, zahvaljujući dobrim temeljima, počeo je oporavak dalmatinskoga društveno-gospodarskog života s posebnim naglaskom na trgovačke aktivnosti i ulogu gradskih luka u tom procesu. Time završava epoha stagnacije započeta s padom Venecije i ratnim previranjima vezanim uz političku budućnost Dalmacije, čije su se posljedice – kao što je vidljivo i iz drugog dokumenta – osjećale i dva desetljeća nakon početka tih procesa.

* * *

Spisi Generalnog Providurstva za 1806. godinu

tit. 7

Poglavlje trgovina

Paragrafo 8.

La Dalmazia si divide in due parti: la cosi detta continentale, e la litorale cui vanno unite le Isole.

I prodotti principali della prima consistono generalmente in biade, ed animali: quelli della seconda in vino, oglio, acquevite e pesci salati.

Quasi tutto il di più che occorre per i bisogni della vita, e per quelli della voluttà viene dal di fuori.

L' uniformità de' prodotti, e la pressocché totale mancanza di arti fà che non siasi quasi alcun commercio fra luogo, e luogo si della parte continentale che della litorale.

Evivi però un cambio reciproco delle rispettive derrate fra l' una, l' altra ma la litorale e di molto attiva sull' altra giacché è padrona esclusivamente della navigazione, e de Parti: è fatta sagace dal commercio co' torastieri; puó in qualche modo considerarsi unita in società.

L' altra e più a portata di trafficare colla Bossina, ma in sostanza non è che il veicolo pel quale le ricche produzioni di detta Provincia passano agli abitanti del litorale, e poiche si è fatto cenno di cose finanziere, desidero di conoscere i rapporti del commercio interno fra città, e città Dalmata, e fra tutta la Dalmazia con Venezia, e colla costa di Romagna ora parte del Regno, non che i rapporti, del traffico coi paesi Austriaci, e colle Provincie Turche.

Un sentimento di libera filantropia vi mova signori a sinceramente esporre ciò che meglio credete al bene del commercio di questa Provincia, e a quasi pesi, e come, e con qual titolo sogiaccia.

L' enumerazione e la storia de' progressi de' prodotti Dalmati si agrarj, che delle arti gioverà a mettere in chiaro si importante argomento.

Provincia co' proprj naturali prodotti consiste in vino, acquevite, oglio, pesci salati, lane, e formaggio.

Quelli dell' industria poi che passano all' estero consistono in rosoli, cuoi, e qualche poco di sapone.

Le fabbriche de' primi sono rinomate, e recano non indifferenti utilità alla Dalmazia.

fioriste pure in Dalmazia la costruzione navale ne cantieri di Curzola, Milnà delle Brazza, e Traù.

Erano rinomati ne trascorsi tempi i primi presso tutte le nazioni tanto per la qualità, e quantità destercantili navigli d' ogni portata che vi si costruivano, quanto per l' abilità degli artefici, ma dapoicchè la Repubblica di Ragusa conobbe che le conveniva preserire la marina ad ogni altro mezzo per rendere florido il suo Stato, e che seppe alstrarre colle ricompense i costruttori dà paesi vicini, i cantieri di Curzola rimasero semprepiù abbandonati malgrado gl' impedimenti che il Veneto Governo aveva frapposti all' emigrazione degli esercenti un arte di tanta importanza.

I progressi dell' agricoltura in Dalmazia si limitano a tre oggetti: al vino, all' oglio, e alle marasche.

Le piantaggioni delle Viti si sono sorprendentemente moltiplicate da qualche anno, e si è in qualche modo migliorata la maniera di fare i vini, ma non a però a segno di corrispondere coll' arte, e colla diligenza alla preziosità dell' uve di questa provincia che potrebbero far gareggiare i nostri vini co' più scelti delle altre nazioni qualora i proprietari della Dalmazia non si contentassero di sapere che il nostro suolo racchiude i germi della prosperità.

Equalmente moltiplicate si sono le piantaggioni degli olivi. Il clima, e il suolo della Dalmazia sono favorevolissimi a tali piante che dove più, dove meno riescono sì nel litorale che nell' isole, malgrado la poca cura che vi si prende.

Da pochi anni se n' è conosciuto il prezzo, ma non per questo se ne migliorò di molto la coltivazione. Il territorio di Traù, e l' isole della Brazza, e di Cherso però di distinguono in tale ranno d' industria, e ne sentono gl' utili effetti, mentre la maggior parte de' nostri agricoltori credono di aver fatto tutto col piantare l' albero.

L' oglio della Dalmazia potrebbe pareggiarsi a quello di Fiorenza, di Lucca, e della Provenza se si migliorassero i mezzi della manipolazione delle Olive, e quelli della conservazione di sì prezioso liquore.

Ma se da questo prodotto può dipendere una delle più facili, e più sicure risorse della provincia, qual impegno non vi si deve mettere per aumentarlo, e avvicinarlo sempre più alla perfezione!

Quali non saranno i mezzi che un benefico governo metterà in opera per giungere al gran scoppo fra questi certamente la libertà del commercio di tal derrata che per una vigente legge deve tutto concorrere a Venezia dove l' industriosa avidità de' speculatori à saputo ne passati tempi inventare tutti gl' inciampi, e tutte le possibili difficoltà sulla passività de' proprietari di questa provincia.

Quel che si è detto delle piantaggioni delle viti, e degli olivi è da dirsi anche di quella degli alberi di marasche. Il territorio di Poglizza più che ogni altro ne abbonda. Le mandano questi in cambio le produzioni del proprio suolo, e della mercantile sua industria.

A ciò si aggiunga che le mercantili parovane Turche discendono sempre alle marine dov' esitano i loro generi, e dove ne ricevono degli altri fra quali il sale che manca alle limitrofe contrade Ottomane, e di cui fatalmente ne v' à sempre più scarseggiando la Dalmazia con notevole danno del commercio.

E' questi un' oggetto che chiama a serj riflessi, e a pronti provvedimenti il Governo.

La Dalmazia generalmente può considerarsi tributaria all' Estero per tutti gli articoli di lusso, e per molti ancora di necessità.

Al litorale Austriaco per legnami da fabbrica, chiodi, aviai, noci, castagne, zucchero, e caffè.

Allo Stato Pontificio per altre tele, tegole, pietre cotte, majolicke ordinarie, legumi, frutta fresche di più sorta, arringhe, merluzzi, saracche, agli, e cipolle, non che articoli di lusso al tempo della fiera di Sinigaglia.

Alla Puglia per agrumi, vasi terra, e minestre di pasta.

Alla Bossina per i bovi, castrati, animali suini, ferro, mele, cera, lane, pelli di lepre, cuoio crudo cordovani, schiavine, e lingue di bove asciutte, sevo, ed orpimento.

All' Albania Turca per legnami da costruzione navale, tormento e tormentone.

Alla Germania per telerie fine, panni, ed altri generi di lusso.

Alla Sicilia, e Malta per lavori di cotone, drappi, calze, fasce, e fazzoletti di peta.

A Venezia per tutte le mobilie, e suppeletili fine, drogherie, lavori d' argento, ed altri ingredienti da tintura e biade.

Molti di questi articoli, e specialmente i provenienti dalla Bossina passano dalla Dalmazia ad altre Provincie, come dalla Dalmazia passano alla Bossina i panni, l' allume di rocca, il vetriolo, i legni da tintura, il zucchero, il caffè, il vino, l' oglio, l' acquevite, i sichi asciuti, e il sale.

L' attivo commercio che fà la marasche somministrano la necessaria materia alle fabbriche dè rosoli, ed anche col semplice loro estrato che passa in altri paesi, ritrae non tenui utilità la Provincia.

Ma non potrà mai prosperare l' agricoltura nella Dalmazia fino a tanto che sussisteranno le attualmente vigenti leggi agrarie raccolta nella così detta Terminazione Grimani dell' anno 1755. che può essere considerata, qual calcolato progetto per tener sempre povera una nazione, e per allontanarle l' industria.

Altro grande ostacolo à suoi avanzamenti è la minuta divisione de' terreni nelle isole, e nella parte Littorale fra una moltitudine di proprietarj, altro il cattivo sistema de dazj che colpisce con equali misure i prodotti delle arti primitive e di quelle di comodo, e di lusso si nell' importazione che nell' esportazione sempre punendo, e mai premiando l' industria, ed altro finalmente la perpetuità delle colonie introdottasi spezialmente ne Distretti di Zara, e di Sebenico, dopo le incursioni de barbari, e le cesti che a più riprese desolarono la provincia.

Tù allora che i proprietarj dovettero acconsentire a qualunque patto per vedere in qualche modo coltivate le loro terre.

Zara li 6. Luglio 1806.

Simaelli

*Šibenik: ekonomski opis***K. O.**

Arhiv mapa za Dalmaciju

Provincia della Dalmazia
Circolo di ZaraRiparto Censuario numero secondo
Distreto di SebenicoOperato
Dell Estimo Censuario del Comune
di
Sebenico
Introduzione*Paragrafo 1.**Topografia*

Il comune di Sebenico giace a levante sulla sponda sinistra del fiume Kerka chiamato anticamente Tizio.

Tutta la sua superficie fuori di pochi orti e occupata da concentrati edifizj, i quali uniti a quelli di Gorizza dentro delle mura, e che forman appunto la città di Sebenico, appariscono tutti alsieme in forma d' un' amfiteatro sopra il dedive d' un colle che d' intorno innalzasi a guisa d' una corona.

Il clima è temperato, e l' aria fina, e salubre , sogetto però a derepentivi cambiamenti, e di momentanea durata.

La superficie totale del comune dietro e protocolli di micurazione ascende a juger 12 Klafter 260, abbracciata da particelle numero 414 comprese quelle degli edifizj.

La Ecc. R. Pretura giustiziale, e politica, l' I. R. Giudizio montanistico di sostituzione, l' I. R. Percettoria delle diretto, l' I. R. Controlleria delle decime, l' I. R. Deputazione di sanita marittima Distrettuale, l' I. R. Ricertoria Doganale sono gli uffizj; che riscedono nella citta di Sebenico. Oltre gli accennati anzidetti uffizj vi escite anche la dede Vescovile, un convento del R. Padre Domenicani, un altra dei R. Padri Franciscani minori osservanto, un terzo dei R. Padri Franciscani minori conventuali, finalmente un quarto delle monache intitolato S. Benedetto, una scuola elementare maggiore maschile, e femminile, una casino av'era prima l' antica loggia, un piccolo teatro nonchi un' officio montanistico della società privilegiata in Vienna pel deposito generale del carbon fossile, dei mattoni, tavelle, e soppi, e della pece, di cui e relativi fornetti pell' estrazione della medesima dalle pietre, che trasportate vengono dall' isola di Brazza, son di fresco piantati nel vicino comune di maddalena.

Le otto Parochie esistente dentro delle mura di Sebenico, di consette dirette dai rispettive R. Parochi cattolici diperdono dal R. Vescovado, al quale spetta la collazione di detti posti colla conferma dell' E. I. R. Governo, e l' ottava da un

R. Parroco di rito greco scismatico dipendente dall' immediato suo R. Vescovadi residente a Zara, al quale perimenti spetta la collazione di detto posto colla conferma dell' Eccelso Imp. R. Governo.

La chiesa cattedrale, ch' ebbe il principio nell' anno 1443 sotto il Vescovo Sisgoreo col mezzo di certo Matteo Dalmata, che sembra essere stato l' architetto, e Termine nell' anno 1559 di architettura Gotico-Lombarda, che si ritiene dei due etili vecchio, e riformato, il sommo ardore della costruzione, i minuti ornati coverchiamente posti qua, e la' le belle curve, e cornici della cupola, e del presbiterio, il bel battisterio capo d' architettura, le masse di pietre elevate, che formano il tello, l' entro esistente quadro di S. Fabiano, e Sebastiano di Filippo Zamberti, e quello dell' adorazione dei magi di Andrea Schiavone, ed il forte di S. Michele ora S. Anna, che serve di cittadella, e difende tutta la sottoposta città, sono gli unici oggetti, che ricordano l' antichità di questa città.

Paragrafo 2.

Confini

Confina a Settentrione, ed a levante col comune di Gorizza, a ponente colla borgata di Borgo di Mare, ed a meriggio col mare confuso col fiume Kerka.

Paragrafo 3.

Popolazione

Dietro i risultate ritratto della Podestaria di Sebenico la popolazione ascende a numero 1252 maschi, ed a numero 1410 femmine, quindi tutta la città di Sebenico contiene numero 2662 abitanti compresi gl' individui di rito greco scismatico consistente in numero 224.

Il numero delle case nella città propriamente ascende com' è stato indicato dall' anzidetta podestaria a numero 588, abitate da 536 famiglie.

Esclusi i sacerdoti, a civilisti, le fanculle, i fanciulli, ed impotenti in numero 1172 tutti gli altri e occupano generalmente coll' economia rurale col lavorare colle proprie braccia, e col far lavorare la terra nei contermini comuni censuarj non esclusi gli stessi artisti ascendenti a numero 260, di cui in gran parte si occupano e coll' uno, e coll' altro lavoro.

Nell' introduzione all' operato dell' estimo del comune di Gorizza si la unno del nutrimento consueto, e siccome, è a quello eguale, con' a quello riportari.

Una serva si tiene in generale dai mediocri possidenti, e soltanto dai più agiati oltre una serva, anche un servo.

Paragrafo 4.

Bestiame

In bestiame consiste in numero 11 buoi, 11 cavalli, 57 muli, 84 asini, 20 pecore, 10 suini.

Secondo lo stato dimostrato della Podestaria.

La razza, e struttura di questi animali loro impiego, ed utile, il foraggio consueto con tutto il rimanente come nell' introduzione all' operato dell' estimo censuario del comune di Gorizza.

Paragrafo 5.

Fiumi, torrenti, stagni, laghi e paludi

Escluso il fiume Kerka, che confuso col mare Adriatico, fuori delle cisterne, le di cui acque vengono per lo più consumate dalle percone più comade, e fuori del così detto Dobrich, le di cui acque più o meno miste secondo l' escrescenza, e decrescenza del mare servono per gli usi di casa, e per bibita alla gente più bassa, non vi esistono ni stagni, ni laghi, e ni tampoco poi paludi.

Paragrafo 6.

Strade

Propriamente dette strade non vi esistono, ma bensì diverse contrade battute di cogolinon troppo ben conservate, che incrocicchiano la città, di cui il ristauo spetta al comune.

Paragrafo 7.

Piazza di mercato

Una volta per settimana nel giorno di Sabato si tiene mercato pubblico, e consisto per lo più in prodotti indigeni terrestri e di transito.

Paragrafo 8.

Pesi e misure

Come nell' introduzione all' operato dell' estimo censuario del comuna di Gorizza, nella quale è dimostrato il dettaglio, e caledata la corrispondenza con pesi e misure dell' Austria Inferiore.

Paragrafo 9.

Tereni, coltivati, non coltivati e non utilizzabili

Tra i terreni coltivati, non coltivati, e non utilizzabili vi regna seguente porzione:

Produttivi; terreni coltivati-jugeri 0, 230 ossia parti 2, non coltivati-jugeri 6, 768 ossia parti 56.

Non produttivi, acque, sterili, strade e c.-jugeri 5, 165 ossia parte 42.

Paragrafo 10.

Prodotti dei terreni

Basta riflettere, che la esigua superficie dei terreni coltivati viene occupata da soli pochi orti per credere, che altri prodotti fuori degli erbaggi comuni non vi si coltivano nel comune.

Paragrafo 11.

Coltivazione del suolo

Di coltivano i suaccennati orti secondo l'uso usitato, e senza veruna distinzione particolare.

Nessuna proporzione non rege per questo comune in forza ai motivi esposti al paragrafo 3. della presente introduzione.

L' unico strumento, che quivi si usa per utilizzare i detti orti consiste nella zappa.

Paragrafo 12.

Dualità, e valore dei prodotti dei terreni

I prodotti degli orti sono gli erbaggi comuni, e sicome i medesimi sono intieramente consimili a quelli del comune di Gorizza, eguale del pari è il loro valore.

Paragrafo 13.

Vincoli delle proprietà, e numero delle possessioni

Essendo gli orti di esclusiva proprietà private, sono tutti liberi, e quindi dienabili.

Paragrafo 14.

Case

Le case di questa città, a cui per lo più sono uniti i locali economici sono tutto costruite di muro a malta coperte di coppi di varj piani, e di sufficiente comodità.

Nella città ve ne sono assicurati numero 19 edificij.

Paragrafo 15.

Industria

La fabbrica di paste composta da una machina, che porto il giornaliero impiego di numero 7 operai, le barche di grande, e piccolo cabottaggio, di cui nella navigazione del grande cabottaggio sono impiegati numero 5 trabaccoli un marnaj numero 30, e del piccolo numero brazzere con marinai numero 20 oltre altro barcollame detto gaeti ascendenti al numero 11 che serve per trasporto di generi e persone.

Le apposite machine adoperabili pella spremitura delle olive durante la di cui azione vengono impiegate più o meno persone secondo la circostanze; la facitura del liquore detto maraschina dall' uve diseccate, che ha lo stesso nome mista con altra qualità; la pescagione, che praticasi in varie forme, e con varj istrumente, come con le reto con fossina a mano, con nasse, e con la lenza chiamata volgarmente toгна; il commercio, che si eseguisse con li prodotti indigeni terrestri, e marittimi, e con altri di transito discendenti dalla Turchia, e dalla parte montana appartenente alla provincia come con catrame, miele, ferro, lana, e biade d' ogni qualità; il numero 45 lambichi pella distillazione dall' acquavite dall' vinnacchie colla cooperazione di molti individui per due crescenti mesi sono tutti oggetti d' industria, che contribuiscono una qualche risorsa agli abitanti; oltre quello in principalita dell' economia rurale nei contermini comuni, che si richiede come più attivo per far fronte a tutte le spese di orto, e vestito.

Bibliografija

Izvori

- Almanacco provinciale della Dalmazia per l'anno 1822.* Zadar. 1822.
 Državni arhiv u Splitu (DA ST). Arhiv Mapa za Dalmaciju
 Državni arhiv u Zadru (DA ZD). Generalno providurstvo Dalmacije 1806-1809.
Il Regio Dalmata. Kraljski Dalmatin. Zadar 1806-1810.
 Marmont, Auguste (1984). *Memoari.* Split.

Literatura

- BEREND – RANKI (1996). *Evropska periferija i industrijalizacija (1780-1914).* Zagreb.
 BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica (1996). *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu.* Split 1996.
 ČULINOVIĆ, Ferdo (1976). *Šibenik od pada Venecije do sloma francuske vlasti 1797-1813.* Zbornik Šibenik. Šibenik 1976.
 FORTIS, Alberto (2004). *Put po Dalmaciji.* Split.
 JELAVICH, Barbara (1999). *History of the Balkans-Eighteenth and Nineteenth centuries.* Cambridge.
 KRMPOTIĆ, Ljudevit (2002). *Car Franjo I u Hrvatskoj 1818.* Čakovec.
 MALCOLM – HARDY (2006). *Velika Britanija i rat na Jadranu 1805-1815.* Split.
 MESSINA, Michela (2005). *Trst – sudbina luke i građana na razmeđu 18. i 19. stoljeća.* Rijeka.
 NOVAK, Grga (1965). *Povijest Splita.* Split.
 NOVAK, Grga (2004). *Prošlost Dalmacije.* Split.

- PERIČIĆ, Šime (1975). Prilog poznavanju brodarstva i pomorske trgovine šibenske regije u 18. stoljeću. *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 7, 187-218.
- PERIČIĆ, Šime (1980). *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*. Zagreb.
- PERIČIĆ, Šime (1993). *Gospodarske prilike Dalmacije od 1797. do 1848*. Split.
- PERIČIĆ, Šime (1998). *Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća*. Zadar.

The Economic Situation in Dalmatia before and after the French Rule: the Example of the Town of Šibenik and its Surroundings

The author analyses the economic development in Dalmatia at the beginning of the nineteenth century, taking into account the preceding and the following development as well. He takes into account the political changes and their impact on economy and everyday life in the region of that period. The main focus of analysis is on two documents: the first one from 1806 and the second one from 1825, out of which the first deals with the whole of Dalmatia, and the second one particularly with the town of Šibenik and its area.

Ključne riječi: Dalmacija, Šibenik, dalmatinsko društvo, austrijska uprava, francuska uprava, gospodarska kretanja, reformski pokušaji.

Key words: Dalmatia, Šibenik, Dalmatian society, Austrian rule, French rule, economic development, attempts of reform.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

39

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2007.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 39

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2007. godine

Naklada

400 primjeraka